

תיאודור מנקס: "בית הזכוכית"

טולה עמיר

1.

"בית הזכוכית" של תיאודור מנקס בחיפה הוא אחד הבינוניים המרתקים שנבנו בישראל - כוראית בהקשר של הזמן שבו נבנה, ולא פחות מכך כיום. הוא מציג עמדה חדשה בנושא מקומו בחברה של היחיד כשאנו חלק ממשפחה, כאינדיווידואל הקובע את מידת מעורבותו בציבור וכבודו בעל תרבות פנאי.

הבניין נבנה ב־1940-41 ותוכנן שנתיים קודם לכן, בתקופה שלאחר שיה הבנייה בסגנון הבינלאומי ואחרי פרסום "הספר הלבן", שכתוצאה ממנו התמעטה הבנייה למגורים בארץ עד למינימום. התכנון אינו מקפיד על כללי הבאוהאוס או על כללים פוריסטיים או סוציאליים. יש בו היגיון פנימי משלו והצעה חדשה ופרטנית לצורת מגורים ייחודית, שלא התפתחה לכלל מסורת אלטרנטיבית לבנייה בארץ.

קשה לרדת אפס מנקס ידע על המקבילה הצרפתית, "בית הזכוכית" הפריזאי (Maison de Verre) שבגנה כעשור לפני כן (1928-32) על-ידי האדריכל פיר שאר (Chareau) - בניין זכוכית ומתכת מקורי ומלהיב דמיון, המהווה מקור של עניין בריון האדריכלי עד היום. הבניין בפריז נבנה כבית מגורים פרטי ובו קליניקה לרופא, שהיה בעל הבית. שתי חיתות בנויות בשילוב של לבני זכוכית וחוכית שקופה, והן פונות כלפי חוץ לעבר הצד פנימית ציבורית-למחצה ולעבר הצד פרטי, וכלפי פנים אל החללים הציבוריים של הבית.

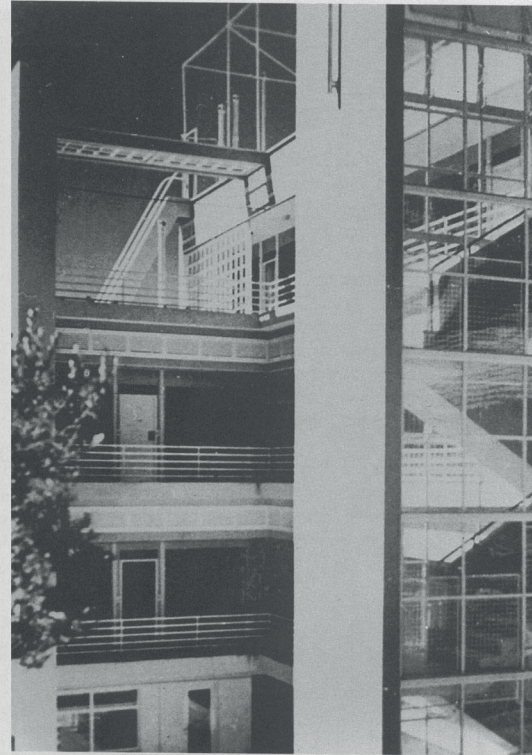
בניין זה נחשב לציון דרך בהיסטוריה של הבנייה הגלוייה, שבה הקונסטרוקציה חשופה ושטית הבנייה מתפענחת לעיני המתבונן, חלק מהצנרת גלוי, ויש אפשרות לשינוי החלל על-ידי הוזה מבוקרת של אלמנטים קלים. הוא מעוגן גם במסורת הבנייה בזכוכית, המייחסת לשקיפות ערך חברתי של קשר עם הסביבה ועם הטבע ומאפשרת יחסי גומלין בין פנים וחוץ. על הרקע של שני הקשרים אלה הוא מציג דיאלוג בין טכנולוגיית הבנייה הניתנת לשיערוק, לבין התוכנית המתואמת במרוקן לצרכים המיוחדים של המזוין.

שני הבניינים - זה של שאר בפריז וזה של מנקס בחיפה - שונים לכאורה מבחינה פורגורמטית: הראשון נבנה כבית פרטי למשפחה אחת, ואילו השני תוכנן כבית דירות המיועדות להשכרה לרוקנים ובדרים. אך למעשה גם "בית הזכוכית" החיפאי - בית דירות ציבורי - נבנה בהיגיון של בית פרטי למשפחה מורחבת, וככה הוא מציג אלטרנטיבה לאידיאל המשפחה. זהו אי חברתי - מעין "דווקייה" עירונית - שבו הפרט אינו מוגדר באופן אוטומטי על-ידי שפת הבנייה השלטת שיועדה למשפחות עובדים: אישיותו ומצב רוחו של האינדיווידואל הם שמכתיבים את אופני השימוש באפשרויות שמעמיד הבניין, המזוין אינטראקציה בין מתגוררים ניידים מבחינה חברתית.

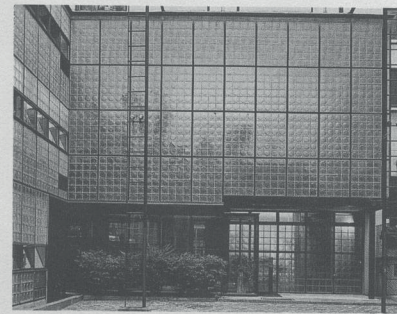
2.

"בית הזכוכית" נטענת השקיפות במשמעויות שונות, כשהיא משמשת לעיתים כאמצעי חשיפה ולעיתים כאמצעי של מיסוך והסתרה. השקיפות אינה חו המדגישה את שטת הבנייה והיא הקונסטרוקציה - אלא מנסחת דרגות שונות של יחסי גומלין בין הפרטי והציבורי.

הבניין בנוי בצורת האות ח' העוספת הצד פנימית. הסימן הראשון לייחודיותו מופיע כבר בחזית הקדמית הצרה, שבה מתחיל הבניין

למעלה: תיאודור מנקס, בית הזכוכית, חיפה, 1940-41; למטה: פיר שאר, בית הזכוכית, פריז, 1928-32
Above: Theodor Menkes, Glass House, Haifa, 1940-41; below: Pierre Chareau, Maison de Verre, Paris, 1928-32

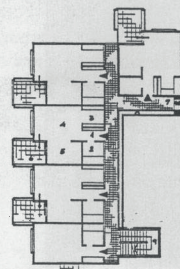
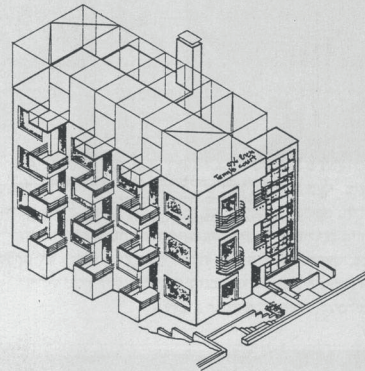

להתפרק ולרמוז על מורכבותו. חצייה האחד של החזית הוא קיר מעטפת רגיל עם מרפסת וזיוות, המשמש את חזית הצד הארוכה של הבניין - חצייה האחר הוא קיר זכוכית שקוף, החושף את חדר המדרגות ומשמש מחבר בין הרוחב הפנימית. בין האטום לשקוף ממוקמת הכניסה (ממוסגרת בזכוכית שחורה), ומעליה חלונות הפונים לעבר מסדרונות פתוחים.

החצר הפנימית ממוקמת נמוך ממפלס הכביש, וככך היא מבודדת מהרחוב ומהכניסה. בחצר נמצאת בריכת שחייה המוקפת רחבה מרופפת, והיא תופסת את מרבית שטח החצר והוזהו אלמנט מרכזי של שקיפות במימד האופקי. הבריכה היא מקום מפגש חברתי, והמשתמש בה נמצא במצב חשוף - חשיפה המשתלבת היטב ברעיון המנחה של השקיפות. באותו מפלס מצוי גם חדר אוכל ומגורים משותף (וליידיים היתה אפשרות להזמין ארוחות לריירותיהם).

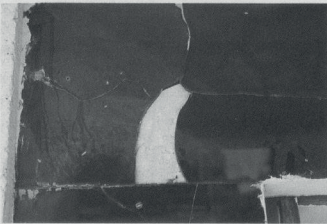
על הגג ממוקם מגרש טניס, שאליה עולים ממרפסת גדולה הנמצאת בקומה השנייה. מרפסת זו היא גם עמדת תצפית אל הנוף המרוחק של מפרץ חיפה, ומהעבר השני אל החצר הפנימית ואל חדר המדרגות השקוף. במימד האנכי, חדר המדרגות המווגן חושף את העולים והורדים בו לעיני המתבוננים מן הבניין, החצר הפנימית והרחוב, וגם מתפקד כעמדת תצפית על המתרחש בבניין ומחוצה לו.

מסכי השקיפות השונים נעים מן החוץ הפריטי-למחצה (החצר הפנימית), ומידת החשיפה שלהם משתנה בהדרגה ככל שמתקרבים אל החללים הפרטיים. מסך שקיפות ראשון זהו זה של המסדרונות הפתוחים לעבר החצר. מסדרונות אלה מוגנים באמצעות מעקות וארניות פרחים, וחושפים את העובר בהם.

תיאודור מנקס, למעלה: אקסונומטרית; משאל: תוכנית; מתוך עבודה של נורית פינקלשטיין, הטכניון, 1979-80
Theodor Menkes, above; axonometric drawing; left: plan from a project by Nurit Finkelstein, The Technion, 1979-80

מסך שקיפות שני הוא קיר של לבני זכוכית, שממנו בנויות כל החזיתות הפונות להצר הפנימית. מאחורי קיר שקוף-למחצה זה ממוקמים באורח מפתיע, דרוק השירותים והמטבח - חללים המאכלסים פעילות שבררר כלל מבקשת צנעה. בלילה הופך הקיר למסך אור, המקיין במטושטש את המתרחש מאחוריו.

צילום: טולה עמיר

מבנה הריירות מאפשר מיקום חשוף פחות של שני חללים פרטיים נוספים למגורים ולשינה, שמהם יוצאים למרפסת הפונה החוצה לעבר הבית השכן. גם מרפסת זו רומזת על רעיון השקיפות: גודלה זהה לזה של חדר השינה, והיא מוגנת בחלקה וחשופה בחלקה כמרפסת זיוות.

3.

קיים היפוך בייצוג של תיפקודי הבניין: חזית הכניסה לריירות היא גם חזית השירות. איברי השירות של הבניין, שבררר כלל מנוצעים ולא מעוצבים, משמשים ב"בית הזכוכית" להדגשת הרעיונות המנחים של שקיפות וחשיפה. בין ארניות הפרחים שלאורך המעקות הפונים אל החצר, מותקנים במקום של כבוד בלוגי הגאון, המשמשים גם לסימון הכניסות לריירות. על גג המסדרונות, מעל ארניות הפרחים, מותקנים צינורות השקיה, כך שבזמן החשיפה מתקיים סוג נוסף של מיסוך ושקיפות. לרלות הכניסה לריירות ממוסגרות בצינורות הביוב של הבניין. צינורות אלה הם פרפרה על עמוד קלטי, בייחוד מכיוון ש"ברך הביקורת", הממוקמת בגובה המשקוף, נקראת ככתורת מודרנית. צנרת הביוב המוחצנת מוליכה גם שקיפות של שמע בין הקומות - אלמנט נוסף של חשיפה וקשר. ברווח הצד שבין העמודים לדלת ממוקמים שני מפסקי חשמל, המדגישים גם הם את היבט השירותי של החזית. הפירוט הקפדני הזה ממייך גם בתוך הריירות. קיר לבני הזכוכית הכותב חשיפה של מערכת הסניטציה ופתרונות אכסון ייחודיים במטבח ובשירותים.

4.

לבנק ב"בית הזכוכית" כיום נגלה מראה עגום. מרפסות היוו של הבניין נסגרו באופן מאלתר על-ידי היידיים, מתוך המדרגות הוסרה הקונסטרוקציה שנשאה עד לא מומן את חלונות הזכוכית, בריכת השחייה מולאה עפר, רוב הקירות מלבני הזכוכית נאטמו בחלקם התחתון, ומעקה הרישת שתחם את מגרש הטניס שעל הגג נהרס עוד בשנות ה-50 ומאז לא תוקן.

עיר שבה שוכן המוסד המרכזי בארץ ללימודי אדריכלות, ראוי שתתייחס בכבוד רב מזה לנציג של תרבות מחשבה עשירה, מקורית ומיוחדת כל כך.

תיאודור מנקס נולד ב־1906 באוסטריה. למד בבית הספר הטכני הגבוה בווינה (1930-1933), ועלה ארצה ב־1933.